

АЛЕКСАНДРА С. ЧЕЛОВСКИ
докторанд Филозофског факултета Универзитета у Београду*
Оригинални научни рад / Original scientific paper

Политика репрезентативности и портрет Андреје Андрејевића из Велике Ремете

САЖЕТАК: У салону Велике Ремете налази се портрет знаменитог ктитора Андреје Андрејевића који стручној јавности није непознат, али су остала неразјашњена питања његовог датовања, аутора и начина на који је пристигао у овај манастир. Главни задатак у овом раду је да се испита функција реметског портрета у изградњи јавне представе Андреје Андрејевића, а начин на који се томе приступа довео је и до разрешења времена настанка и расветљења питања аутора портрета. У тежњи да се уздигне до статуса племића, богати трговац Андрејевић гради политику репрезентативности примењујући основна начела дворске политике самоприказивања у чијем се средишту налази идеал *magnificenze*. Сагледавањем реметског портрета као саставног дела Андрејевићеве политике репрезентативности постају видљиве идејне основе на којима почива, а које су кључне у разумевању његове улоге.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: Андреја Андрејевић, портрет, датовање, политика репрезентативности, идеал *magnificenze*, династички патриотизам.

I

Андреја Андрејевић је представник српског грађанског staleжа XVIII века.¹ Потиче из знамените карловачке породице чији је родоначелник трговац Петар Андрејевић (Петровић 1939: 364). Као и Петар, Андреја и његов брат Јаков Андрејевић тргују воловима, коњима и сеном а овај њихов посао је веома развијен, о чему говори и то да волове продају у Беч (Петровић 1939: 366). Најплеменитији показатељ богатства које су Андрејевићи стекли трговином је ктиторски подухват браће у манастиру Великој Ремети (сл. 1).²

* daschacelovska@gmail.com

¹ Српски грађански staleж се током XVIII века формира и развија у оквирима Хабзбуршке монархије а сачињавали су га трговци и занатлије, међу којима већину чине ситни трговци и мање имућне занатлије. Детаљније о српском занатлијско-трговачком слоју у Хабзбуршкој монархији: Форишковић 1986: 294–305; Поповић 1990: 292–316.

² И други чланови породице Андрејевић оставили су траг у Великој Ремети као приложници: друга супруга Андреје Андрејевића, „племенитородна госпожа“ Стана Новалић, „постфервалтеровица Андреовича“ приложила је манастиру једно јеванђеље а 1758. г. једну руску штампану књигу. Исте године прилаже Јелена

Сл. 1. Манастир Велика Ремета, фотографија, 1927. година (Покрајински завод за заштиту споменика културе)

Њиховим новцем подигнут је монументални звоник (сл. 2) који висином од 38,60 метара представља највишу зидану звоничку кулу у Срему и једно од највећих достигнућа барокног градитељства у овим крајевима. Драгоцене податке пружа запис на, сада скинутој, каменој плочи која се првобитно налазила у подножју са јужне стране звоника. Из записа се сазнаје да је звоник подигнут између 1733. и 1735. године и да су га градили „немецки мајстери“ са главним мајстором Јоханесом Вилхелмом (Матић 1978: 299–311).

С обзиром на то да је српско племство било малобројно и да није имало већи економски значај, управо трговачко-занатлијски сталеж постаје средишњи део српског становништва (Форишковић 1981: 49; Тимотијевић 2006: 103). С друге стране, идеал сваког богатијег припадника тог слоја био је стицање племићке дипломе – прелаз у виши, привилегованији слој.³ Ни Андреја Андрејевић није био задовољан положајем успешног трговца воловима и коњима, већ је тежио стицању племићког статуса, у чему је и успео пред крај живота. У уздизању до статуса племића Андрејевић најпре свој трговином стечени

Андрејевић, „провизорица дальская“ Великој Ремети такође једну руску штапану књигу. Вероватно је реч о Јелисавети, ћерки Јакова Андрејевића око чије је удаје вођена велика расправа, и у коју је била укључена и царица Марија Терезија. По вољи очевој Јелисавета се напослетку 1752. године удала за Трифона Јоановића, провизора даљског митрополијског спахилука: Петровић 1939: 372; Стојановић 1983: 194; 1984: 189; Штрасер 2004: 27, 32.

³ О тежњама барокног грађанства: Амеланг 2004: 369–390.

капитал инвестира у стицање чиновничког положаја. У време владавине царице Марије Терезије у Хабзбуршкој монархији се потпуно конституише бирократски систем власти, што је захтевало повећање броја чиновника и њихово посебно припремање за овај позив. Чиновници су постајали битан управно-политички елемент привредног и просветног живота и Двор је намеравао да их што више веже за себе како би од њих створио снажан фактор централистичке политике (Форишковић 1981: 38–39). У два наврата Андрејевић је био управник поште у Петроварадину (Петровић 1939: 373). Међутим, пут који га је водио до стицања племићке повеље започиње 1734. године када након смрти карловачког спахије барона Георга Ифелна (Georg Üfeln) закупује спахилук за 6000 форинти годишње. Уговором је предвиђено да закуп траје 15 година, али трајао је непуних 12 година пошто Карловци 1745. године потпадају под Војну границу.⁴

Дужност администратора карловачког спахилука довела је Андрејевића у близак додир са пребеглим патријархом Арсенијем IV Јовановићем Шакабентом. Каква је била природа односа патријарха и администратора Андрејевића илуструју следећи редови са подацима из доступне архивске грађе:

Подбадао је подложнике против спахилука и наговарао их да траже од Андрејевића рачуне о управи спахилука и обећавао им своју помоћ. Све је то навео Андрејевић у својој жалби Славонској коморској дирекцији, тражећи да Дирекција прегледа његову управу, а и сам поступак према подложницима. Даље је молио да упозори Патријарха да се држи својих духовних послова и да се не меша у јурисдикцију спахилука. (Петровић 1955: 305–306).

Сл. 2. Звоник манастира Велике Ремете, фотографија, 2015. година (фото: Александра Человски)

⁴ АСАНУК, Фонд А, бр. 187/1734; АСАНУК, Фонд А, бр. 348/1735; Цар Карло VI је 1730. г. даровао Карловце и шест коморских места фелдмаршал-лајтнанту Георгу барону Ифелну. Поред карловачких поља Ифелну су припадале и митрополијске куће и здања па је и православни клер, као уживалац тих добара, био спахијски поданик. Ифелн је овим добрима управљао до своје смрти 1734. г. Тада карловачки спахилук прелази у надлежност Дворског ратног савета са којим Андрејевић, претходно Ифелнов заступник, склапа уговор о закупу спахилука. Више о томе: Петровић 1955: 304–305.

За разлику од размирица на плану управљања Карловцима, патријарх Арсеније IV и Андрејевић блиско су сарађивали на питању општег положаја Срба у Хабзбуршкој монархији. Наиме, одлуке Сабора одржаног у Пожуну 1741. године изазвале су велико незадовољство међу Србима те је 1742. године у Карловцима одржан Сабор народних првака, када су као депутирци, који ће се жалити царици у вези са два законска члана донета претходне године, одређени епископ Павле Ненадовић, архиђакон Јован Георгијевић, потиски оберкнез Арсеније Вујић, народни секретар Јона Крижар и Андреја Андрејевић, као администратор Ифелновог спахилука. Тражећи потврду Привилегија цара Леополда I, депутација борави у Бечу дуже од годину дана а, у представци коју је тада упутио царици Марији Терезији, патријарх Арсеније IV Андрејевића ословљава са „*Nations Curator*“ (Петровић 1955: 306–307; Давидов 1994: 52–54). На основу писама размењених између патријарха и депутираца сазнаје се да је Андрејевић имао нарочито истакнуту улогу како у преговорима који су вођени у Бечу тако и пружајући значајну финансијску помоћ за издржавање „славне општенародне депутације“ и агената у Бечу. Боравећи у Бечу као депутирац, Андрејевић се посебно истакао када је 1743. године својим везама и угледом спречио продају карловачког властелинства католичком архиепископу (Петровић 1939: 374–376).

Племићки статус Андрејевић стиче на крају чиновничке каријере – године 1758. подноси молбу коју препоручује митрополит Павле Ненадовић „да се постфервалство подели његовом сину Јоану, а он би желео да се повуче од посла, да би могао у миру живети“ (Петровић 1939: 373). Исте године затражио је и племство. Средином XIV века у највећем делу Европе појавила се нова врста племства. За разлику од дотадашњег, које је у највећем броју случајева припадало, по пореклу, једној од три изворне категорије (племство по крви, племство по функцији или олигархијско племство), ново племство се заснива на једностраном акту суверене воље или милости. Та суверена воља или милост потврђује се, по правилу, документом којим се мења правни, друштвени и генетски квалитет појединца, његове породице и потомства (Ацовић 2008: 330). На овај начин су племство стицали и Срби у Хабзбуршкој монархији, при чему је у самој дипломи истицана заслуга односно услуга коју је појединац учинио Двору. Те услуге биле су војне (храброст у рату и савесна служба у миру) или цивилне природе (на овај начин племство су стицали црквени великодостојници, чиновници и трговци) (Поповић 1939: 117–120; Форишковић 1981: 37–38).

Андреја Андрејевић племство стиче као управник поште у Петроварадину (Поповић 1939: 122), о чему сведочи племићки грб у чијем је средишту представљена поштарска труба (сл. 3). Племићки лист и угарска грбовница додељени су Андрејевићу

Сл. 3. Племићки грб породице Андрејевић (преузето из: Виктор Антон Дуишин, „Племићке породице II“ у: *Војводина II*, Нови Сад 1939, 161)

и његовој породици у Бечу 25. маја 1763. године а племство је проглашено у Сремској жупанији 11. јула исте године (Дуишин, Поповић 1939: 138; Петровић 1939: 376). У оквиру Хабзбуршке монархије племство је било систематизовано по пореклу и домицилу у осам група: племство Светог римског царства немачке нације (до 1804–6. г.), племство наследних земаља Аустријског дома, племство Аустријског царства (1804–1918. г.), племство Галиције и Буковине, племство Ломбардије и Венеције (до 1814. г.), племство литорала, племство Угарске и племство Чешке (Ацовић 2008: 366). На територијама „круне Св. Иштвана“ нови тип племства – племство по повељи (*nobiles armalistae*) појављује се од XV века. Угарски армалисти делили су се на три категорије: праве *армалисти* – који су добијали само племићку диплому, *куријалисти* – који су уз диплому стицали и *курију* односно кућу и земљу, и *донационе племиће* – који су примили спахилук уз племство (Ацовић 2008: 409–410). Највећи број Срба племића имао је само сељачки посед без подложника, а било је и оних без поседа (Поповић 1939: 122) и, мада је било значајно за стицање каријере у војној или државној служби и за заштиту од непосредне и индискриминативне примене извесних законских и фискалних норми, племство само по себи није доносило велике материјалне бенефиције (Ацовић 2008: 334).

Начин на који Андреја Андрејевић долази до племства сасвим је јасан и нимало необичан – како је стицање племићке дипломе било крајњи циљ мноштва припадника грађанског слоја, то је значајно допринело развијању система њене куповине. Српски припадници грађанског слоја Хабзбуршке монархије су од такве трговине често имали више штете него користи, јер, осим откупа грбовнице, морали су да потплаћују и угледне владике да им пишу препоруке, као и да разним службеницима у Бечу дају „дишкрецију“ (Симић 2012: 254). Посредник у Андрејевићевом доласку до племства био је митрополит Ненадовић. Године 1763. митрополит извештава арадског и бачког владика да је изradio „немешаг“ постфервалтеру петроварадинском Андреји Андрејевићу и да би требало помоћи овог „народног борца“ да плати таксу за племићку повељу од 2410 форинти (Петровић 1939: 376).

Пред крај живота Андреја Андрејевић се на позив манастирског братства повлачи у Велику Ремету, где је преминуо 21. јула (1. августа) 1772. године и сахрањен је у припрати цркве овог манастира у гробници „от его созданой“.⁵ Повод повлачења у манастир био је познат и седамдесетак година након његове смрти: „најпосле због неких коморских парница у највећој сиротињи нашавши се, од братства реметског у Манастир позван буде“ (Аноним 1840: 69–70).

II

У Великој Ремети данас се чува *портрет Андреје Андрејевића*⁶ (сл. 4) за који се, са доста оправдања, сматра да је настао у седмој деценији XVIII века када портретисани стиче племићки статус (Микић 2003: 77). На једном месту наводи се да је Андреја Андрејевић рођен око 1696. године (Петровић 1955: 305), и ако се то прихвати, закључује се да је племство стекао мало пре своје седамдесете године. На портрету, Андрејевић је представљен

⁵ АСАНУК, Фонд А, бр. 53/1778.

⁶ О портрету су до сада писали: Терзић 1935: 451–452; Борчић 1978: 40, кат. бр. 73; Микић 2003: 77.

Сл. 4. Непознати средњоевропски сликар, *Портрет Андреје Андрејевића*, уље на платну, после 1742. године (фото: Александра Человски)

са потпуно црном косом, црних бркова и обрва; мада са израженим подочњацима, то свакако није лице човека старог близу седамдесет година. На основу виђеног, рекло би се да је портретисан између четрдесете и педесете године живота. Уважи ли се податак да је Андрејевић рођен око 1696. године, испоставља се да је педесет година имао око 1745. године, дакле скоро две деценије пре 1763. године.

Врхунац Андрејевићевих ангажовања, како административних тако и оних патриотске природе, дешава се у петој деценији XVIII века, а финансијске неприлике су га готово извесно задесиле већ 1763. године када митрополит Ненадовић позива да се овом „народном борцу“ помогне при исплати таксе за његов племићки лист. Андрејевићев портрет је сликарски веома вешто изведен и квалитетом израде може се сврстати међу, у том смислу, најуспелије портрете Срба XVIII века. Мало је вероватно да Андрејевић поручује скупocen портрет, какав је овај по свој прилици био, у доба потпуног финансијског колапса те је прилично мала могућност да је настао 1763. или коју

годину касније. По свему судећи, портрет је настао раније – врло вероватно и пуне две деценије раније.

Обављајући дужност администратора карловачког *доминијума*, Андрејевић је био у блиском додиру са патријархом Арсенијем IV Јовановићем. Са потоњим митрополитом Павлом Ненадовићем био је, изгледа, у искреним пријатељским односима. Када 1749. године митрополит Ненадовић борави у Бечу, ради народних послова, веома често пише својим пријатељима пуковницима Атанасију Рашковићу и Михајлу Продановићу и нарочито, готово сваком поштом, Андреји Андрејевићу (Петровић 1939: 376). Да је њихово пријатељство било дуговеко говори и то што се митрополит нарочито ангажовао да Андрејевић дође до племићке дипломе.

Боравећи у Бечу као депутирац, Андрејевић, 1742/43. године, поручује од Христофора Цефаровића бакрорез *Вазнесење Христово* за манастир Комоговину (сл. 5), о чему сведочи ктиторски запис. Том приликом и депутирац Павле Ненадовић, тада епископ горњокарловачки, наручује од истог мајстора бакрорез *Свети Кузман и Дамјан са изгле-*

Сл. 5. Христофор Цефаровић, *Вазнесење Христово*, бакрорез, 1743. година (Фототека Галерије Матице српске)

Сл. 6. Непознати средњоевропски сликар, *Портрет патријарха Арсенија IV Јовановића Шакабенте*, уље на платну, 1744. година (Фототека Музеја Српске православне цркве у Београду)

дом манастира Раковца (Давидов 1994: 60–62). Члан депутације био је и Јован Георгијевић, тада придворни архиђакон патријарха Арсенија IV Јовановића, који 1769. године постаје митрополит карловачки. Круг Андрејевићевих познаника и сарадника чине представници високе црквене јерархије, редом карловачки митрополити. Извесно је да патријарх Арсеније IV и поменути митрополити своје портрете наручују код страних мајстора, што није неважно у промишљању о аутору Андрејевићевог портрета.

Реметски портрет представља сликарски изузетно вешто изведен рад на којем је фигура пластично моделована нежним валерским прелазима нарочито видљивим на деловима инкарната где се смењују ружичасти и беж тонови. Истим средствима врло успешно је дочаран сатенски сјај Андрејевићеве одоре, и на огртачу се види спретност уметникове руке да плавим валерима верно представи цветни дезен сатенског лица ћурка оперваженог куном. Са пуно пажње изведени су и детаљи златовеза на одори а нарочито убедљиво је дочаран сјај метала и драгог камења на балчаку сабље, о Андрејевићевом бедру, и на вишеструком декоративном ланцу који на грудима спаја крајеве ћурка.

Подједнак степен сликарске вештине показује *портрет патријарха Арсенија IV Јовановића* (сл. 6), данас у Музеју Српске православне цркве у Београду. Репрезентативни

портрет патријарха у свечаном архијерејском орнату, сликан готово у целој фигури, настао је 1744. године и повремено је приписиван патријарховом придворном сликару, Украјинцу Јову Василијевићу, али је добро примећено да је вероватније реч о неком средњоевропском сликару који је патријарха могао портретисати приликом неког његовог службеног боравка у Бечу (Микић 2003: 73). У Владичанском двору у Вршцу чувају се два *портретѝа Јована Георгѝјевића као еѝискоѝа врѝачкоѝ* које су израдили страни мајстори. Из сликаревог кратког записа зна се да је један од тих портрета настао 1765. године и да је аутор Јохан Михаел Вагнер (Johann Michael Wagner), док је други портрет без потписа и приписиван је истом уметнику, мада је вероватно реч о неком другом страном мајстору (Тимотијевић 1991: 164–165). Интересантан је и *Портретѝ Јована Георгѝјевића као мѝѝроѝолиѝѝа карловачкоѝ*, данас у Музеју Српске православне цркве, за који се дуго претпостављало да је дело митрополитовог придворног сликара Николе Нешковића па је потом, превасходно због стилских одлика, атрибуиран Теодору Димитријевићу Крачуњу. На основу архивске документације питање аутора је дефинитивно разрешено – „пурпурни портрет“ митрополита Георгијевића насликао је, 1773. године, бечки сликар Франц Цумпе (Franz Zumpe) (Микић 2003: 73, 78–79).

Између пете и почетка седме деценије XVIII века када Андрејевићев портрет настаје, уз велику вероватноћу да се то десило ближе петој него седмој деценији, домаћи портретисти формиран су на начелима сликарске школе кијевске Духовне академије. Њихови радови показују одређене заједничке особине – ставови и гестови портретисаних прилично су лишени дескриптивног натурализма, лик се слика доста схематски а стилски их одликује површинска концепција чврстих контура (Микић 2003: 69, 81). Портрет Андреје Андрејевића је далеко од таквог начина рада. Овде је физиономија сликана сасвим реалистично, валерска градација је изведена са доста пажње а материјализација скупочене одеће дата је са доста осећаја. Упоређивањем стилских одлика и вештине извођења портрета Андреје Андрејевића са истим вредностима других портрета насталих у временском оквиру његовог датовања, највише блискости је уочљиво са поменутиим портретима архијереја. С тим у складу, Андрејевићев портрет треба сместити у групу радова непознатих средњоевропских мајстора.

III

На позорници моћи и утицаја међу српским становништвом у Хабзбуршкој монархији једна од значајнијих улога средином XVIII века припада Андреји Андрејевићу. Колику важност је он томе придавао веома јасно показује када у жалби Славонској коморској дирекцији упозорава патријарха да се држи својих духовних послова и да се не меша у јурисдикцију спахилука (Петровић 1955: 305–306). Мада су се интереси патријарха и Андрејевића сукобљавали, они се зарад њиховог остварења користе истом стратегијом. Схватајући себе као јавне личности – „публичне персоне“ (Тимотијевић 2006: 100), патријарх и Андрејевић граде сопствене политике репрезентативности.

У барокној епохи механизам патронаже и пропаганде кроз који је уметност постојала у оквирима европске дворске културе бива, са јачањем апсолутне монархије, додатно учвршћен. Ради утврђивања и проширења домена ауторитета моћних појединаца патро-

нажно-пропагандни механизам обухвата ликовну уметност, музику, књижевност као и природне науке,⁷ а у осмишљавању жељене јавне представе портрету је, у изразито визуелној барокној култури, придавана нарочита пажња. Основ целокупног схватања политике нововековног дворског живота и кључни појам који одређује идејне програме дворског самоприказивања био је идеал *magnificenze* (Тимотијевић 1989: 358–359). Могућност афирмативног тумачења богатства зарад вежбања других врлина потекла је од првих хуманиста, а идеја да се издашност (*magnificenza*) и сама може сматрати кнежевском врлином теоријски је одбрањена на двору Медичија (Тимотијевић 1989: 358), и потом се проноси целом Европом стварајући од истакнутих појединаца патроне уметности. У српској култури XVIII века принцип патроната над уметношћу као и њене пропагандне улоге везује се превасходно за карловачке митрополите, верске и политичке лидере српске етнице у Хабзбуршкој монархији. Они су око себе окупљали круг сарадника са којима су креирали црквену, друштвену и културну политику и помагали у њеном спровођењу (Васић 2013: 27–28).

О политици репрезентативности патријарха Арсенија IV сведочи Симеон Пишчевић у *Мемоарима*, присећајући се сусрета са својом будућом супругом Дафином, ћерком пуковника Рашковића, до којег је дошло у патријарховом двору:

У једанаест сати одвезли смо се у двор. Патријарх нас је примио врло љубазно. Убрзо је дошао и пуковник Рашковић са породицом. Поздравили смо се а затим смо посадали за постављен сто.

Патријарх је и поред дубоке старости живео раскошно. Код њега је све било како треба. Имао је доста послуге али и старешина послуге и скоро сви остали били су, већином, Немци. Како је тог дана био његов рођендан, сва је послуга била у богатим ливрејама. За време ручка свирала је музика.

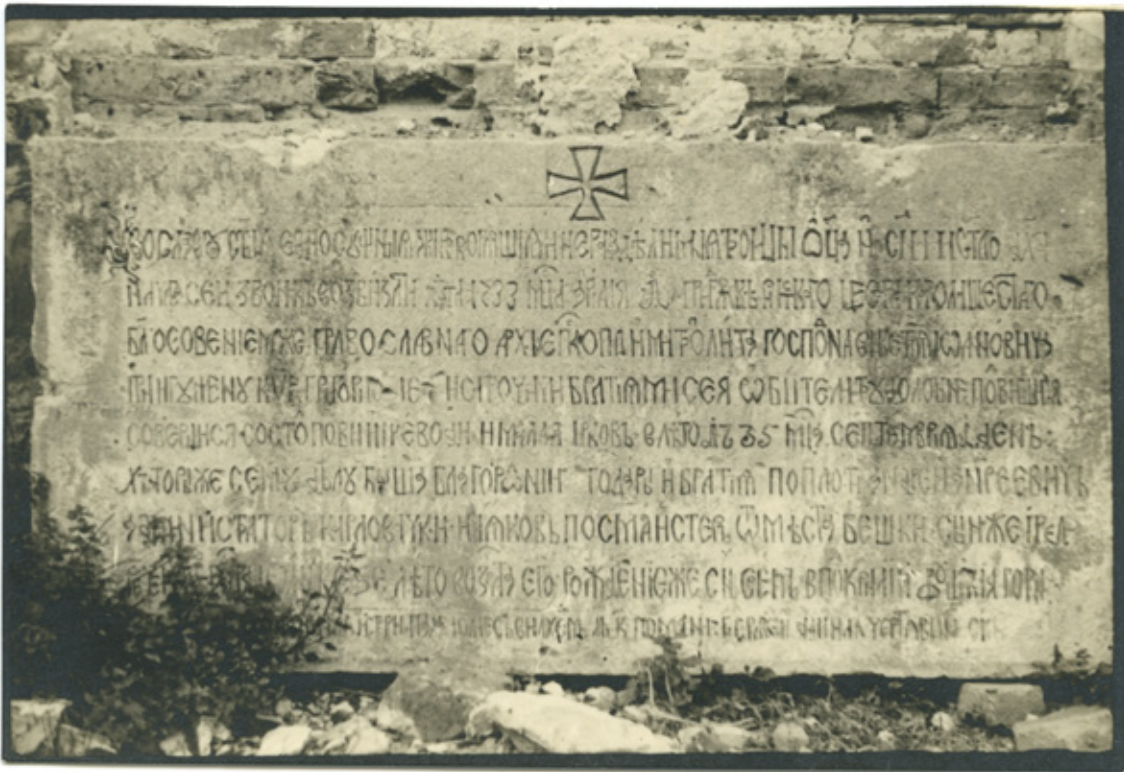
После ручка отишли смо у другу собу, која је била пред спаваћом собом. Тамо нас је чекао десерт и послужена нам кафа. После ручка дошло је још гостију, дошао је из Петроварадина директор поште Андрејевић, са женом, сином и две кћери, и још два официра Србина, из пука Будајевог, да честитају Патријарху дан рођења. Тако се састало повелико друштво, а с тим и лепо расположење. (Пишчевић 1963: 76–77).

Веома близак кругу високе српске јерархије, Андреја Андрејевић је усвојио схватања *magnificenze* у спровођењу сопствене политике репрезентативности. Изградња велелепног звоника цркве манастира Велика Ремета (сл. 7) коју реализује са братом Јаковом, јесте ктиторски подухват али и вид политике величајности у њеном примарном облику поди-

Сл. 7. Захарија Орфелин, *Свети Димитрије са изгледом манастира Велика Ремета* (детал), бакрорез, 1764. година (Фототека Галерије Матице српске)

⁷ О патронажно-пропагандном систему у барокној Европи: BURKE 1992: 49–69; BLANNING 2002: 29–99.

Сл. 8. Камена плоча са ктиторским записом са звоника манастира Велике Ремете, фотографија (Покрајински завод за заштиту споменика културе)

зања нових грађевина.⁸ У прилог овоме говори и да су браћа Андрејевић на ктиторском запису ословљени као „благородни господари“ (сл. 8) (Матић 1978: 300). Вид политике величајности Андрејевића представљају и две раскошне куће подигнуте у периоду када браћа заједнички послују. Реч је о кући у Карловцима процењеној на 11.887 форинти (сл. 9) и кући у Петроварадину процењеној на 8624 форинте (Петровић 1939: 370–371). Кућа у Карловцима била је оличење богатства Андрејевића. Ова габаритна кућа, коју је у барокном стилу саградио неимар Коста Змејановић, имала је двориште са великом стајом, ракијдиницом и стајом за коње. Унутрашњост куће била је господски уређена и у њој највероватније одседа царски комесар Сабора одржаног 1744. године – фелдмаршал Леополд барон Енгелсхофен (Franz Anton Leopold Pontz von Engelshofen).⁹ Године 1769. у кући Андрејевића борави, као депутирац Народно-црквеног сабора, још један угледни гост – фелдмаршал-лајтнант Михаило барон Микашиновић од Шлангенфелда у пратњи 13 особа (Петровић 1939: 370–371; Матић 1978: 318–319). За карловачку кућу

⁸ О портрету као алегоријској представи политике величајности: Тимотиљевић 1996: 266.

⁹ Патријарх, епископи и посланици дочекали су комесара Енгелсхофена у дворишту ове куће па је веома извесно да је он ту и био смештен: Поповић 1990: 373.

Андрејевића Фон Таубе истиче да би се и у Бечу или Берлину рекло да је лепа (ТАУБЕ 1998: 226), а ни кућа у Петроварадину није много заостајала за њом (ПЕТРОВИЋ 1939: 374).

Главни задатак реметског портрета био је да овековечи друштвени углед и јавну делатност (ТИМОТИЈЕВИЋ 1996: 263) Андреје Андрејевића, путем одавно утврђене иконографије и акцесорног симболизма. Постура Андрејевићеве фигуре је реплицирање либерализованог строго фронталног става добро познатог у западно-европској владарској иконографији. Представљање фигуре владара у стојећем фронталном положају порекло води од начина представљања Христа и светаца, за шта се дубље основе налазе у претпоставци да моћ владара потиче директно од Бога (WEST 2004: 72–73). На портрету Андрејевића исти став симболизују његов висок положај и особине које изазивају поштовање.

Десна Андрејевићева рука је на портрету ноншалантно постављена на бок. У строго формулисаном репертоару дворске иконографије, овај гест је такође добро познат и често присутан. Ослањањем руке на бок проширује се простор који заузима тело и тиме се наглашава супериорност. Такав покрет руком чини личност која се дичи, а то се увек чини пред неким – на владарском портрету овај гест је у функцији импресионирања посматрача/поданика (SCHNEIDER 2002: 130). Руком на боку Андрејевић такође жели да задиви посматраче који, међутим, не могу истовремено бити означени и као његови поданици, јер их треба тражити међу личностима какве су патријарх Арсеније IV, митрополит Ненадовић или барон Микашиновић.¹⁰

Сл. 9. Кућа Андрејевића у Сремским Карловцима, фотографија – Васа Крстић, почетак XX века (Архив САНУ Сремски Карловци)

¹⁰ Иако је Андреја Андрејевић био велики реметски ктитор, примарна функција његовог портрета, по свему судећи, није била означавање ктиторске делатности. *Terminus ad quem* у датовању портрета јесу дани пред смрт портретисаног – 21. јул (1. август) 1772. г., и да је примарно имао ктиторску функцију, до тог датума морао би се налазити у Великој Ремети. О портрету нема помена ни у инвентару манастира из 1753. г. као ни у саставу реметског игумана Атанасија Исајевића из 1772. г. (РУВАРАЦ 1903: 314–350; 1906: 277–279). Први помен о томе да се Андрејевићев портрет налази у „гостопријемници“ овог манастира је из 1839. г. (Аноним 1840: 69–70). Примарно место излагања овог портрета вероватно је била „велика соба“ једне од раскошних кућа породице Андрејевић. Доступна свима који у кућу долазе, „велика соба“ има изразито јавну функцију. У овом простору су излагане драгоцености које истичу статус породице, иконе и слике, међу којима нису редак случај портрети чланова породице којој кућа припада (ТИМОТИЈЕВИЋ 2011: 329–331).

Фигура Андреје Андрејевића смештена је испред браонкасто-сиве позадине. Реч је о стандардном концепту ентеријера резервисаног за елиту и који је одавно разрађен у дворској портретној пракси. Позадина загаситих нијанси слика се или као сасвим равна површина или у комбинацији са, такође загаситом, брокатном драперијом а њена је функција стварање сфере узвишености око портретисаног. Ефекат театралности постигнут оваквом концепцијом позадине – значењске основе портрета – саставни је део ослањања на политику величајности, а тако треба схватити и то што је Андрејевић представљен у скупоченој златовезом декорисаној сатенској одежди, док му је о бедру сабља опточена драгим камењем. Ефекат театралности најизраженије је постигнут у начину на који је приказана Андрејевићева лева рука. Нема детаља у приказу шаке, на кожи се не оцртавају плавичасте вене већ је шака сасвим нежна, као напудрана. Веома префињеним покретом, изузетно феминизовано представљеним прстима указује се на златни медаљон са ликом владара¹¹ који виси на златном ланцу. У иконографији парадних барокних портрета златни ланац (*aurea catena*) је био симбол заслуженог достојанства и признатих привилегија – атрибут оних које краси врлина верности, искрености и истрајности у датим обећањима (Тимотијевић 1987: 79).

У Хабзбуршкој монархији, златни медаљон на троструком златном ланцу са ликом владара на аверсу и угарским грбом на реверсу (колајна) био је израз царске милости и владари су га додељивали за посебне услуге учињене двору (Тимотијевић 2006: 95). Исто-времено, колајном се исказује сложена хијерархија подаништва (Тимотијевић 1991: 79) тако да је она била важан симбол хабзбуршког династичког култа. Династички патриотизам је био карактеристика старих европских монархија, а у пространој и мултиетничкој држави Хабзбурговаца бива смештен у средиште идеолошке пропаганде (Симић 2012: 116). Овај феномен се препознавао кроз верност владару и владарском дому и био је главна јавна врлина поданика која се исказивала на различите начине – патриотским активностима – на шта владар одговара својом милошћу израженом, између осталог, кроз доделу племства или медаље са својим ликом (Симић 2012: 116). Иако се у великом броју случајева додела племићке дипломе поклапала са доделом колајне, то се није подразумевало. Не треба искључити могућност да је Андрејевић медаљон добио када као члан депутације борави у Бечу 1742/43. године, тим пре што је познато да је други депутирац, Јован Георгијевић, за показану велику дипломатску спретност тада добио од царице њен минијатурни портрет у медаљону на златном ланцу (Давидов 2006: 219). Положај спахијског чиновника „милостиве царице“ Марије Терезије учврстио је домен моћи и утицаја богатог трговца Андреје Андрејевића. Стога, у настанку његовог јавног статуса потврда врлине верности владару има кључну улогу, о чему недвосмислено говори театралним гестом истакнута колајна на реметском портрету.

*

Андреја Андрејевић је, средином XVIII века, био веома истакнута личност међу Србима у Хабзбуршкој монархији. Најпре се бавио трговином и тако стекао значајан

¹¹ Реч је о царици Марији Терезији. Иако је лик насликан на медаљону сада веома тешко препознатљив, по његовом рубу иде натпис који се под увећањем чита: MARIA... HVNG. BOH. REX. AR. AUST.

финансијски капитал, што је била основа његове тежње да се од припадника грађанског сталежа уздигне до статуса племића. Углед је градио блиским односима са утицајним личностима попут патријарха Арсенија IV Јовановића и митрополита Павла Ненадовића, али и куповином чиновничког положаја. Поред тога, значајан део капитала инвестирао је у настанак сопствене јавне представе. Подизањем звоника у манастиру Великој Ремети као и кућа у Карловцима и Петроварадину, Андрејевић спроводи политику репрезентативности засновану на елементарним принципима одавно формулисане дворске политике самоприказивања у чијој се идејној основи налази идеал *magnificenze*. Ове велелепне грађевине биле су инструмент пропагирања Андреје Андрејевића као „благородног господара“ – како је ословљен на запису са звоника Велике Ремете. Портрет, који се данас чува у салону овог манастира, био је важан елемент Андрејевићеве политике репрезентативности. Формално уобличење овог портрета произлази из искуства европске дворске портретне праксе и с тим у складу његова је функција била изразито пропагаторска. Иконографијом и акцесорним симболизмом реметски портрет је представљао Андрејевића као моћну личност чији је углед потврђен статусом „верног поданика“ „милостиве“ царице Марије Терезије.

ЛИТЕРАТУРА

- АСАНУК, Фонд А (ASANUK, fond A), бр. 187/1734.
 АСАНУК, Фонд А (ASANUK, fond A), бр. 348/1735.
 АСАНУК, Фонд А (ASANUK, fond A), бр. 53/1778.
 АМЕЛАНГ, Џејмс С. „Буржуј.“ у: *Ликови барока*. Приредио Розарио Вилари. Београд: Clio (AMELANG, James S. „A Bourgeois.“ in: *L' Uomo Barocco*. Rosario Villari (pr.). Belgrade: Clio), 2004, 369–390.
 АНОНИМ. „Српски фрушкогорски манастири.“ *Српска ђчела или Нови цвeћник* (ANONIM. „Serbian monasteries of Fruška Gora.“ *Serbian Bee*) 01. 01. 1840: 56–70.
 АЦОВИЋ, Драгомир М. *Хералдика и Срби*. Београд: Завод за уџбенике (ACOVIĆ, Dragomir M. *Heraldry and the Serbs*. Belgrade: Zavod za udžbenike), 2008.
 BLANNING, Timothy C. W. *The Culture of Power and the Power of Culture*. Oxford University Press, 2002.
 БОРЧИЋ, Вера. *Збирка слика Одјела Срба у Хрватској*: каталог. Загреб: Повјесни музеј Хрватске (BORČIĆ, Vera. *Collection of Paintings of the Department of Serbs*: catalogue. Zagreb: Historical Museum of Croatia), 1978.
 BURKE, Peter. *The Fabrication of Louis XIV*. Yale University Press, 1992.
 ВАСИЋ, Катарина. *Портрети српских архијереја у Карловачкој митрополији (1690–1790)*. Нови Сад: Платонеум (VASIĆ, Katarina. *Portraits of Serbian Clergy in Metropolitan of Karlovci (1690–1790)*. Novi Sad: Platoneum), 2013.
 WEST, Shearer. *Portraiture*. Oxford University Press, 2004.
 ДАВИДОВ, Динко. *Српске привилегије царског дома Хабзбуршког*. Београд: Балканолошки институт САНУ; Нови Сад: Галерија Матице српске (DAVIDOV, Dinko. *Serbian Privileges of the Imperial House of Habsburg*. Belgrade: Institute for Balkan Studies SASA; Novi Sad: Galery of Matica srpska), 1994.
 ДАВИДОВ, Динко. *Српска графика XVIII века*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства (DAVIDOV, Dinko. *Serbian Graphic in the 18th century*. Belgrade: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva), 2006.
 ДУИШИН, Виктор Антон, Душан Ј. Поповић. „Племићке породице I.“ у: *Војводина II*. Нови Сад: Историјско друштво (DUIŠIN, Viktor Anton, Dušan J. Popović. „The Noble Families I.“ in: *Vojvodina II*. Novi Sad: Historical Society), 1939, 138–154.
 МАТИЋ, Војислав. „Звоник манастира Велике Ремете и његови ктитори.“ *Зборник за ликовне уметности* (МАТИЋ, Vojislav. „The Belfry of monastery Velika Remeta and it's Benefactors.“ *Journal for Fine Arts*) 14 (1978): 299–325.
 МИКИЋ, Олга. *Портрети Срба XVIII века*. Нови Сад: Матица српска (MIKIĆ, Olga. *Portraits of Serbs in the eighteenth century*. Novi Sad: Matica srpska), 2003.

- Опис српских фрушкогорских манастира 1753. године. Приредио Димитрије Руварац. Сремски Карловци: Српска манастирска штампарија (*DESCRIPTION of Serbian monasteries of Fruška Gora in year 1753*. Ruvac, Dimitrije (ed.). Sremski Karlovci: Srpska manastirska štamparija), 1903.
- ПЕТРОВИЋ, Коста. „Стари Карловчани: Андрејевићи.“ *Гласник историјског друштва у Новом Саду* књ. XIII, св. 3–4 (PETROVIĆ, Kosta. „Stari Karlovčani Andrejevići.“ *Glasnik istorijskog društva u Novom Sadu* knj. XIII, sv. 3–4) (1939): 364–377.
- ПЕТРОВИЋ, Коста. „Карловци и карловачко становништво у првој половини 18 века.“ *Историјски часопис* књ. 5–27 (PETROVIĆ, Kosta. “Karlovci and inhabitants of Karlovci in the first half of the 18th century.” *Historical journal* book 5-27) (1955): 295–309.
- ПИШЧЕВИЋ, Симеон. *Мемоари*. Београд: Српска књижевна задруга (PIŠČEVIĆ, Simeon. *The Memoirs*. Belgrade: Srpska književna zadruga), 1963.
- ПОПОВИЋ, Душан Ј. „Племство.“ у: *Војводина II*. Нови Сад: Историјско друштво (POPOVIĆ, Dušan J. “The Nobility.” in: *Vojvodina II*. Novi Sad: Historical Society), 1939, 111–137.
- ПОПОВИЋ, Душан Ј. *Срби у Војводини*. Књ. 2. Нови Сад: Матица српска (POPOVIĆ, Dušan J. *Serbs in Vojvodina*. Book 2. Novi Sad: Matica srpska), 1990.
- РУВАРАЦ, Димитрије. „Манастир Велика Ремета 1772. године“ *Српски Сион* бр. 10 (RUVARAC, Dimitrije. “Monastery Velika Remeta in year 1772.” *Serbian Sion* № 10) (1906): 277–279.
- СИМИЋ, Владимир. *За љубав оцазбине. Патриотије и патриотизми у српској култури XVIII века у Хабзбуршкој монархији*. Нови Сад: Галерија Матице српске (SIMIĆ, Vladimir. *For the Love of the Fatherland. Patriots and Patriotism in Serbian culture of the 18th century in the Habsburg monarchy*. Novi Sad: Gallery of Matica srpska), 2012.
- СТОЈАНОВИЋ, Љубомир. *Стари српски записи и натписи*. Књ. 2. Београд: Народна библиотека Србије (СТОЈАНОВИЋ, Ljubomir. *Stari srpski zapisi i natpisi*. Knj. 2. Beograd: Narodna biblioteka Srbije), 1983.
- СТОЈАНОВИЋ, Љубомир. *Стари српски записи и натписи*. Књ. 3. Београд: Народна библиотека Србије (СТОЈАНОВИЋ, Ljubomir. *Stari srpski zapisi i natpisi*. Knj. 3. Beograd: Narodna biblioteka Srbije), 1984.
- ТАУБЕ, Вилхелм Фридрих фон. *Историјски и географски опис Краљевине Славоније и Војводсина Срема*. Нови Сад: Матица српска (TAUBE, Wilhelm Friedrich von. *Historische und Geographische Beschreibung des Königreiches Slavonien und des Herzogtumes Sirmien*. Novi Sad: Matica srpska), 1998.
- ТЕРЗИЋ, В. „Један портре у манастиру Великој Ремети.“ *Гласник историјског друштва у Новом Саду* књ. VIII, св. 3 (TERZIĆ, V. „Jedan portre u manastiru Velikoj Remeti.“ *Glasnik istorijskog društva u Novom Sadu* knj. VIII, sv. 3) (1935): 451–452.
- ТИМОТИЈЕВИЋ, Мирослав. „Христифор Џефаровић – коњанички портрети браће Стратимировић – као Militis Christiani.“ *Зборник Народног музеја XIII-2* (TIMOTIJEVIĆ, Miroslav, “Hristifor Džefarović – equestrian portraits of the brothers Stratimirović – as Militis Christiani.” *Journal of the National Museum XIII-2*) (1987): 71–81.
- ТИМОТИЈЕВИЋ, Мирослав. „Визитација манастира Шишатовца у XVIII веку: прилог истраживању ефемерног спектакла.“ у: ДАВИДОВ, Динко (ур.). *Манастир Шишатовца: зборник радова*. Београд: Српска академија наука и уметности – Друштво историчара уметности Србије (TIMOTIJEVIĆ, Miroslav. “Visitation of monastery Šišatovac in the 18th century: a contribution to research of ephemeral spectacle.” in: DAVIDOV, Dinko (ed.). *Monastery Šišatovac*. Belgrade: Serbian Academy of Sciences and Arts – Association of Art Historians of Serbia), 1989: 341–366.
- ТИМОТИЈЕВИЋ, Мирослав. „Портрети архијереја у новијој српској уметности.“ у: МЕДАКОВИЋ, Дејан (ур.). *Западноевропски барок и византијски свет*. Београд: Српска академија наука и уметности (TIMOTIJEVIĆ, Miroslav. “Portraits of hierarchs in recent Serbian art.” in: МЕДАКОВИЋ, Dejan (ed.). *Western european baroque and Byzantine world*. Belgrade: Serbian Academy of Sciences and Arts), 1991: 147–174.
- ТИМОТИЈЕВИЋ, Мирослав. *Српско барокно сликарство*. Нови Сад: Матица српска (TIMOTIJEVIĆ, Miroslav. *Serbian baroque painting*. Novi Sad: Matica srpska), 1996.
- ТИМОТИЈЕВИЋ, Мирослав. *Рађање модерне приватности. Приватни животи Срба у Хабзбуршкој монархији од краја 17. до почетка 19. века*. Београд: Clio (TIMOTIJEVIĆ, Miroslav. *The birth of modern privacy. Private life of Serbs in the Habsburg Empire from the late 17th to early 19th century*. Belgrade: Clio), 2006.
- ТИМОТИЈЕВИЋ, Мирослав. „У освит новог доба.“ у: ХАМОВИЋ, Зоран (ур.). *Историја приватног живота у Срба од средњег века до савременог доба*. Београд: Clio (TIMOTIJEVIĆ, Miroslav. “In the dawn of a new era.”

- in: HAMOVIĆ, Zoran (ed.). *The History of private life of Serbs from the Middle Ages to modern times*. Belgrade: Clio, 2011, 173–390.
- ФОРИШКОВИЋ, Александар. „Племство код Срба у Угарској у XVIII веку.“ *Зборник за историју* (FORIŠKOVIĆ, Aleksandar. „Plemstvo kod Srba u Ugarskoj u XVIII veku.“ *Zbornik za istoriju*) 24 (1981): 37–49.
- ФОРИШКОВИЋ, Александар. „Грађански сталеж код Срба у Угарској.“ у: ГАВРИЛОВИЋ, Славко (ур.). *Историја српског народа*. IV/1. Београд: Српска књижевна задруга (FORIŠKOVIĆ, Aleksandar. “Serbian bourgeois class with the Serbs in Hungarian Kingdom.” in: GAVRILOVIĆ, Slavko (ed.). *History of Serbian people*. IV/1. Belgrade: Srpska književna zadruga, 1986: 294–305.
- SCHNEIDER, Norbert. *The Art of The Portrait – Masterpieces of European Portrait Painting. 1420-1670*. © TASCHEN 2002.
- ШТРАСЕР, Павле. *Кийиџори и њиложници манастира Велика Ремета*. Сремски Карловци: Културни центар Карловачка уметничка радионица (ŠTRASER, Pavle. *Benefactors and contributors of Velika Remeta Monastery*. Sremski Karlovci: Kulturni centar Karlovačka umetnička radionica), 2004.

Aleksandra S. Čelovski

POLITICS OF REPRESENTATIVENESS AND THE PORTRAIT OF ANDREJA ANDREJEVIĆ FROM VELIKA REMETA

Summary

Andreja Andrejević was a prominent figure amongst the Serbs in the Habsburg Monarchy in the mid-18th century. He was primarily a merchant, thus gaining an enviable financial capital which was the basis of his aspiration to climb the social ladder from the status of a middle class man to a nobleman. He built his reputation by making close relations with influential individuals like Patriarch Arsenije IV Jovanović and Metropolitan Pavle Nenadović and by acquiring the position of a public officer. Further on, he invested a significant amount of his capital in changing his image in the eyes of the public. With the erection of a belfry in Velika Remeta monastery and building of houses in Karlovci and Petrovaradin, Andrejević implemented the politics of representation based on the elementary principles of the long formulated royal politics of self-presentation, whose conceptual nucleus can be found in the ideal of *magnificenza*. These magnificent buildings were the instruments used to promote Andreja Andrejević as a „generous lord“, as it is written in the inscription on the Velika Remeta belfry. The portrait, which is still kept in the monastery's gallery, was an important element of his politics of representativeness. Formal shaping of this portrait comes from the experience of the European royal portrait-making practice and, in accordance with that, its function was exceedingly propagandistic. With its iconography and accessory symbolism, the portrait from Velika Remeta represented Andrejević as a powerful figure whose reputation was confirmed with the status of a “loyal subject” of the “merciful” empress Maria Theresa.

Key words: Andreja Andrejević, portrait, dating of the portrait, politics of representativeness, ideal of *magnificenza*, dynastic patriotism.